

## Kyme (Aiolis) Güney Nekropolisi'nden Bir Çocuk Mezarı

### *A Child Grave from the Southern Necropolis of Cyme (Aeolis)*


Serhat FOÇA\* Mesut Mert YENİŞEHİRLİ\*\*


**Öz:** Bu çalışmada, Kyme kentinin güneyinde yer alan ve Güney Nekropolisi'ni oluşturan mezarlık alanlardan biri olan Batı Liman Nekropolisi'nde bulunan bir çocuk mezarı buluntularıyla birlikte incelenmiştir. Söz konusu çocuk mezarı, İzmir Müze Müdürlüğü tarafından 2011 yılında yapılan çalışmalarda, Batı Liman 1205 Parsel olarak adlandırılan alanda bulunmuştur. Değerlendirilen mezar, bugüne değin birden fazla alanda ortaya çıkarılan Kyme Nekropolisleri'ndeki çocuk gömüleri üzerine yeni veriler ortaya koymaktadır. Bulunduğu nekropolis içerisindeki mezar tipleriyle karşılaştırıldığında mezar için farklı bir tip uygulanmıştır. Mezarın içerisine bırakılan, pişmiş topraktan üretilmiş çingirak ve hayvan figürinleri (horoz, koç, domuz) mezar konteksti olarak değerlendirilmiş, mezar buluntuları tipolojik olarak ele alınmıştır. Buluntular, bölge çevresindeki benzer örnekler ile karşılaştırılarak tarihlendirilmiştir. Özellikle bu hediyelerin niçin bırakıldığına dair her bir figürinin sembolik, kültürel ve sosyolojik açıdan incelenmesine çalışılmış, anlamsal açıdan bir çerçeve içerisine oturtulması amaçlanmıştır. Genel olarak MÖ V. yüzyıl içerisine tarihlendirilen mezar hediyeleri Kyme'nin koroplastik literatürüne ve kentteki çocuk gömüleri üzerine yeni katkılar sunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Aiolis • Kyme • Çocuk Mezarı • Ölü Gömme Gelenegi • Figürin

**Abstract:** This study examines the child's tomb and the finds from the tomb that was unearthed in the Bati Liman Necropolis, one of the cemeteries forming the Southern Necropolis lying to the south of the city of Cyme. The excavation of the child tomb was conducted by Izmir Museum in 2011 in the Bati Liman 1205 plot. This grave reveals new data on child burials in the Cyme Necropoleis. In addition, the tomb type used for this burial is different from the other tombs unearthed in the same necropolis, which makes this tomb unique. The rattle and animal figures (rooster, ram, pig) made from terra-cotta offered in the grave were evaluated as the context of the tomb and the grave goods were handled typologically. The finds were dated by comparison with similar examples in the region. Particularly each figure was examined symbolically, culturally and sociologically, trying to clarify the reasons why these particular gifts were offered, with the objective of placing them in a semantic framework. Overall, the grave gifts dated to the fifth century B.C. provide new contributions to both Cyme's coroplastic literature and to the child burial customs of the city.

**Keywords:** Aeolis • Cyme • Child Grave • Burial Custom • Figurine

\* Dr.  0000-0002-9735-8126 | serhat.foca@gmail.com

\*\* Ark., Bergama Müzesi, İzmir.  0000-0001-8861-7459 | mert.yenisehirli@ktb.gov.tr

Bu çalışma için gerekli resmi izinler Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İzmir Müze Müdürlüğü tarafından tarafımıza verilmiştir. Bu izinler için kendilerine teşekkür ederiz. İzmir Müzesi Başkanlığı'nda gerçekleştirilen Batı Liman Nekropolisi Kurtarma Kazısı 2011 yılı çalışmalarında, Seval Konak, Tayfun Selçuk ve Ahmet Talaman müze uzmanı olarak görev almışlardır. Arazi çalışmalarında Doç. Dr. Özden Ürkmez, Dr. Serhat Foça, Dr. Günsel Özbilen-Güngör, Mesut Mert Yenişehirli, Sümeyra Savur Yıldız, Mehmet Gezgin ve Melike Usta arkeolog olarak ekipte yer almışlardır. Söz konusu mezar, Sümeyra Savur Yıldız tarafından açılmış, mezarın belgelenmesi ve fotoğraflandırılması kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Buluntuların restorasyonu Elif Güven Yıldırım ve Sinem Akamca tarafından yapılmış, fotoğrafları ise Mesut Mert Yenişehirli tarafından çekilmiştir.

## Giriş

Erken ölümler, günümüz dünyasında büyük bir trajedi olarak karşılanmaktadır. Belki de bu göç edişlerde, yeni doğan/bebek/çocuk/ergen ölümlerinin acısı, ifade edilmesi en zor olanıdır. Bu yaş grubundaki ölümler sadece aile, yakın dost ve akrabalar için değil toplumun her kesimi için derin üzüntüler yaratmaktadır. Peki, Hellen Dünyası'nda bu durum günümüz düşünceleriyle benzer miydi? Antik çağda, yetişkinlerle karşılaştırıldığında çocukların yaşayışları üzerine bilinenler, incelemeler ve yorumlamalar hala eksiktir. Son dönemlerde çocuk arkeolojisi üzerine araştırmalar çoğalsa da hala cevaplandırılması gereken birçok soru bulunmaktadır. Bu bağlamda, yanıtlanmayı bekleyen soruların referans kaynaklarından biri, belki de en önemlisi çocuk bireylerin gömüleridir. Özellikle, çocuk gömülerine mezar hediyesi olarak bırakılan nesnelere birer veri olarak toplanması, konu üzerine çıkarımlar yapılmasına ve bu verilerin yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Hellen toplumlarında çocuklar için uygulanan mezarlar ve bu mezarların tipolojik tercihleri özellikle yaşa göre şekillenirken, diğer yandan gömü hediyesi olarak bırakılan nesnelere de yaş, cinsiyet, sosyal sınıf vb. durumlara yanıt vermektedir. Bu çalışmada, Kyme Güney Nekropolisi'nden (Batı Liman Nekropolisi) bir çocuk mezarı ve bu gömü için bırakılan hediyelerin üzerinden bir genellemeye ulaşılması amaçlanmıştır. Çalışmada hem mezar hem de buluntu grubu ayrıntılı olarak incelenerek sosyolojik çıkarımların elde edilmesi hedeflenmiştir.

## Çocuk Gömüleri Üzerine Kısa Bir Bakış

Çocukların toplum içerisinde birey olarak algılanması, Hellen Dünyası'nda belli periyotlarda gerçekleştirilen ritüeller ve gelişim sürecinde meydana gelen değişikliklerle adım adım olmuştur. Aşağıda değindiğimiz konu, "*paideia*" yani polislerin eğitimli ideal insan yetiştirme kavramından ziyade fizyolojik gelişimle birlikte sürdürülen geleneklerdir. Bu uygulamalar, ölü gömme gelenekleriyle bağlantı içerisinde yer almaktadır. Bunlardan ilki "*amphidromia*" adı verilen, aile ya da daha geniş bir söylem ile hane içerisinde dünyaya gelen bebekler için düzenlenen bir yortudur. Yeni doğan bebeklere isimlerinin verildiği bu şölen, doğumdan itibaren beşinci ya da yedinci günde gerçekleştirilmektedir<sup>1</sup>. Yedi gün beklenilmesinin sebebi, çoğunlukla yeni doğanların yedinci güne kadar yaşayabilirse hayatta kalacağı inancından gelmektedir<sup>2</sup>. Özellikle yedi günlük süreden önce ismini alamayan, hanenin bir üyesi olmayan bireylerin toprağa gömülmesi uygun bir hareket olarak kabul görmemektedir<sup>3</sup>. İsim törenini göremeden ölen veya fiziksel sebepler ile istenmeyen bebekler, doğrudan toprağa gömülmeden ziyade çömlek, sepet vb. nesnelere içerisinde defnedilmektedir<sup>4</sup>. Birçok nekropoliste gördüğümüz ampfora, hydria vb. kap formlarına gömülen bireyler bu durumun yansıması olarak değerlendirilebilir. Bilhassa bu tip gömülerde gömü hediyesi bakımından çeşitliliğin olmadığı bilinmektedir. Bunun yanında biberon vb. materyallerin mezarlara bırakılması, bebeklerin süttten kesilmediği zaman diliminde yaşamını yitiren gömülere atıf yapmaktadır<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> İsmi verilmesi için onuncu günde önerilmektedir. Jenkins 1993, 9.

<sup>2</sup> Aristoteles'in aktarımına göre yeni doğan bebekler, sağlıklı değiller ise bir haftayı göremeden yaşamları sona ererdi. Aristot. *Hist. an.* 7.588a. 8-10.

<sup>3</sup> Gören 2014, 21, dn. 7.

<sup>4</sup> Vernant 1963, 42, dn. 4.

<sup>5</sup> Dasen 2011, 312.

Çocuklar için dönüm noktası ise, Anthesterion ayının on bir ve on üçüncü günleri arasında, Dionysos onuruna ilkbaharda düzenlenen Anthesteria festivalidir<sup>6</sup>. Çocuklar açısından khous günü olarak adlandırılan festivalin ikinci günü, üç yaşına gelen çocukların çelenk, khous ya da benzeri bir kap, oyuncaklar veya atlı arabalarla ödüllendirildikleri gündür<sup>7</sup>. O gün, çocukların ilk kez şarabı tattıkları da ifade edilmektedir<sup>8</sup>. Bugüne gelemeyen çocukların mezarlarına bırakılan minyatür khouslar, çocukları onurlandırmak için yapılan bir eylemdir<sup>9</sup>. Bu, bir nevi üç yaşına gelemeyen yaşamını yitiren çocukların, öteki dünyada sembolik olarak bu ritüele ulaşması amacıyla yapılıyor olmalıydı. Yukarıda aktardığımız üzere bebeklerin ya da çocukların gömülmesi bahsettiğimiz geleneklerle ilişkili gözükürken, mezar hediyelerinin de bu bağlamda ilintili olduğunu söylemeliyiz. Çocuk mezarlarına hediye bırakma geleneğinde en çok tercih edilen gruplardan birisi de pişmiş topraktan yapılan oyuncaklardır. Birçok mezarlıkta, ölen çocukların mezar kontekstlerinde bu tip oyuncaklarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Aşağıda ayrıntılı olarak incelediğimiz gömü hediyeleri de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Gömü uygulamalarına baktığımızda, çocuk bireyler için çoğunlukla inhumasyon geleneği tercih edilmektedir. Kremasyon ise genelde başvurulan bir uygulama olarak gözükmemektedir<sup>10</sup>. Yaşlı Plinius, eğer çocukların dişleri yoksa yakarak gömünün doğru olmadığını söylemektedir. Bu da inhumasyonun, neden özellikle bebekler için tercih edildiğine bir kanıt olarak gösterilebilir<sup>11</sup>.

### Kyme Nekropolisleri ve Çocuk Gömüleri

Aiolis'in en önemli metropolü olan Kyme'nin nekropolisleri için, kent çevresini saran ve tarımsal üretimin yapılamadığı tepeler tercih edilmiştir. Nekropolisler üzerine ilk araştırmalar 19. yüzyılda Reinach tarafından gerçekleştirilmiştir<sup>12</sup>. 1980'li yıllarda kent ve çevresinde kazı çalışmaları yürüten İdil ise Kuzey ve Güney olmak üzere iki büyük nekropolis üzerinde durmuştur. Bunlardan ilkinin, Ksanthos Çayı'nın kuzeyindeki tepenin güney etekleri ile güneydeki tepenin güneyinde, Yeni Foça yolunun sağındaki yamaçlar olarak belirtmiştir<sup>13</sup>. 2000'li yıllardan itibaren artan çalışmalar ile birlikte Erken Demir Çağı'na kadar giden veriler Aytemiz Nekropolisinde kaydedilmiştir<sup>14</sup>. Kremasyon ve inhumasyon uygulamalarının görüldüğü alanda, Erken Demir Çağı ile MÖ VI. yüzyıl arasına tarihlendirilen urneler ile çeşitli tiplerde on dokuz mezar tespit edilmiştir<sup>15</sup>. Erken tarihli verilerin elde edildiği diğer alan ise Ege Gübre Nekropolisidir. Geometrik Dönem'e tarihlendirilen gömüler bu

<sup>6</sup> Burkert 1983, 213.

<sup>7</sup> Burkert 1983, 216.

<sup>8</sup> Garland 1985, 82.

<sup>9</sup> Smith 1943, 48.

<sup>10</sup> Garland 1985, 79-90. Atina'da Areopagos ile Nympheler Tepesi arasında kalan bir kremasyon alanında az da olsa yeni doğmuş bebek kemiklerine ait çok küçük parçalar bulunmuştur. MÖ IV. ve MÖ III. yüzyıla tarihlendirilen bu mezar, kremasyona örnek olarak gösterilmektedir. Bk. Young 1951, 110.

<sup>11</sup> Plin. *Nat.* 7.72.

<sup>12</sup> Reinach 1886, 493.

<sup>13</sup> İdil 1989, 506.

<sup>14</sup> İren 2008, 614.

<sup>15</sup> Gömü hediyelerinden yoksun olan bu mezarlar ile ilgili tarihlendirme için kesin sonuçlar elde edilememiştir. İren 2008, 614. Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit mezar, Klazomenai örneklerinin karşılaştırılması ve gömü hediyesi yardımıyla MÖ VII. yüzyılın son çeyreğine verilmiştir. Bk. İren 2008, 614.

alandaki görülmektedir<sup>16</sup>. Ancak ne Aytemiz ne de Ege Gübre Nekropolisleri'nde bebek/çocuk bireyler üzerine veriler elde edilememiştir. Bir diğer nekropolis alanı ise Yeni Foça yolu üzerinde, Dört Yıldız Demir Çelik Fabrikası'na ait parsellerde kazısı yapılan Dört Yıldız Nekropolisidir<sup>17</sup>. Alanda taş plaka kapaklı, çatı kiremidi, çömlek, basit, kayaya oygu gibi inhumasyon mezarlara rastlanırken, ikincil kremasyon geleneğinin uygulandığı mezarlar da görülmektedir. Hellenistik Dönem baskın olmak üzere, genel bir tarihlendirmeye MÖ VII. yüzyıl ile MS VII. yüzyıl gibi geniş bir aralıkta nekropolisin kullanıldığı aktarılmıştır<sup>18</sup>. Kazısı yapılan yirmi altı mezar üzerinden yapılan değerlendirmede, mezarların yüzde 17'si yetişkin altı bireyler olarak tespit edilmiştir<sup>19</sup>. Kentin güneyinde kalan nekropolisler arasında, hem buluntu grupları hem de mezar tipolojisi açısından en dikkat çekici alan İDÇ Nekropolisidir. 2008-2011 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında altı yüz'den fazla mezar tespit edilmiş ve kazısı yapılmıştır<sup>20</sup>. Sanduka, çatı kiremidi, kireçtaşı plaka kapaklı mezarlar ve basit inhumasyon gömüler ağırlıklı gözükmüşken, kremasyon geleneğinin de uygulandığı mezarlar kaydedilmiştir<sup>21</sup>. İDÇ Nekropolisine için otuz beş mezar üzerinden yapılan incelemede, MÖ IV. ve MÖ III. yüzyılda yoğun olmak üzere MÖ II. yüzyıla değin alanın nekropolis olarak kullanıldığı belirlenmiştir<sup>22</sup>. İDÇ Nekropolisine, sayısal bakımdan en çok çocuk gömülerinin tespit edildiği alanlardan biridir ancak toplam mezar sayısı ile oranlandığında, alanda bu gömülerin oldukça az olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak 2007 yılındaki sondaj çalışmalarında kırk sekiz mezar içerisinde yedi mezar, bebek/çocuk gömüsü olarak kaydedilmiştir<sup>23</sup>. 2009 yılındaki çalışmalarda ise iki yüz on beş mezardan yalnızca yirmi altı gömü çocuk bireylere aittir<sup>24</sup>. Son olarak ise 2011 yılında incelenen otuz beş mezar içerisinde iki örnek, çocuk gömüsüdür<sup>25</sup>. İDÇ Nekropolisinin karşısındaki yamaçlarda, Aliağa Gümrük Müdürlüğü'ne ait parseller üzerindeki çalışmalarda ise iki taş lahde ve taş plaka kapaklı iki inhumasyon mezara ulaşılmıştır<sup>26</sup>. Mezarlar Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem aralığına tarihlendirilmiştir<sup>27</sup>. Alanda tespit edilen kısıtlı gömülerin tümü yetişkin bireyler içindir.

Kentin doğusunda yapılan çalışmalarda iki farklı nekropolis ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan ilki Habaş Demir Çelik İşletmeleri'ne ait parsellerde yapılan çalışmalarda bulunan mezar gruplarının yer

<sup>16</sup> Sudano 2015, 431-433.

<sup>17</sup> La Marca 2010, 404.

<sup>18</sup> La Marca 2010, 407.

<sup>19</sup> Altı yaş altındaki birey sayısının oranı yüksektir. Bk. La Marca 2010, 406-407.

<sup>20</sup> Küçükgüney & Tunç-Altun 2009, 53-74; Çırak & Kaya 2011, 217-232; Foça 2011, 1 vd.; 2018, 141-162.

<sup>21</sup> Foça 2018, 141-162.

<sup>22</sup> Foça 2011, 49. İDÇ Nekropolisine için bir doktora tezi çalışması yapılmaktadır.

<sup>23</sup> Farklı zaman dilimlerine tarihlendirilen bu çocuk gömülerinde, tipolojik olarak kireçtaşı plaka kapaklı inhumasyon mezarlar ile sanduka ve lahit mezarlar tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kremasyona maruz kalmış çocuk kemiklerin varlığından da bahsedilmiştir. Çocuk bireylerin mezarlarında pişmiş toprak figürinler, kaplar ve metal objeler ele geçmiştir. Mezarların ayrıntıları için bk. Küçükgüney & Tunç-Altun 2009, 55-60.

<sup>24</sup> 26 mezar içerisinde yalnızca 4 gömünün ayrıntıları verilmiştir. Bk. Çırak & Kaya 2011, 217-232.

<sup>25</sup> Foça 2011, 60.

<sup>26</sup> Ünlü & Özsaygı 2007, 14-21.

<sup>27</sup> Ünlü & Özsaygı 2007, 18.

aldığı Habaş Nekropolisi'dir<sup>28</sup>. Çok sayıda mezarın tespit edildiği alanda Pergamon-Smyrna yolu olarak ifade edilen antik yolun çevresinde, her iki yanında mezarların sıralandığı belirtilmektedir<sup>29</sup>. Çeşitli tiplerde inhumasyon ve kremasyon geleneğinde uygulanmış gömüler ortaya çıkarılırken, nekropolis MÖ VII. yüzyıl MS IV. yüzyıl gibi geniş bir tarih aralığında değerlendirilmiştir<sup>30</sup>. Yüz kırk beş mezar üzerinden yapılan değerlendirmede Klazomenai tipinde iki pişmiş toprak lahit mezar bebek gömüsü olarak anlatılmıştır<sup>31</sup>. Son yıllarda yapılan güncel bir çalışma ise kentnin doğusundaki Samurlu Nekropolisi'ndedir<sup>32</sup>. İki parselde yapılan çalışmalarda yüz altmış beş mezar ele geçerken, bunların arasında taş lahit, çatı kiremidi, taş plaka kapaklı, pithos ve ahşap kapaklı<sup>33</sup> şeklinde gerçekleştirilen inhumasyon gömüler yoğun şekilde görülmektedir<sup>34</sup>. Genel bir çerçevede baktığımızda, MÖ IV. yüzyıl ortasından MS I. yüzyıl sonlarına değin alanın nekropolis olarak kullanıldığı ifade edilmektedir<sup>35</sup>. Samurlu Nekropolisi'ndeki çocuk gömülerine baktığımızda ise kaydedilmiş dört mezar görülmektedir<sup>36</sup>. Son olarak ise Kyme içerisinde, Kent Agorası'nda yapılan çalışmalarda otuz beş mezar tespit edilmiştir. Bu gömüler için yapılan istatistikte yirmi iki mezarın bebek ve çocuk bireylere ait olduğu belirlenmiştir. Söz konusu alan MS VI. ve MS VII. yüzyıllara tarihlendirilmiştir<sup>37</sup>.

#### Batı Liman Nekropolisi ve M-46 Mezarı

Kyme Güney Nekropolisi'nin bir parçası olan Batı Liman Nekropolisi'nde 2010-2013 yılları arasında yapılan çalışmalarda çok sayıda mezar ortaya çıkarılmıştır<sup>38</sup> (Fig. 1). Batı Liman Nekropolisi çalışmalarında ortaya çıkarılan mezarlarda korunan iskeletlerle ilgili yapılan paleoantropolojik analizde, toplam 426 birey saptanmış olup, 61 birey bebek ve çocuk olarak sınıflandırılmıştır. Bu bireylerin 9'u bebek (%14,7), 52'si (%85,3) çocuk olarak gruplandırılmıştır. Her iki grubunda toplam bireyler içerisindeki oranı bebekler için %2,1 çocuklar için ise %12,2 olarak belirlenmiştir<sup>39</sup>. Kyme İDÇ Nekropolisi'nin yer aldığı tepenin batı yamacında bulunan kısıtlı gömülerden elde edilen sonuçlar sayesinde, alanın MÖ V. yüzyıl ortasından MÖ II. yüzyıl ortasına değin kullanıldığı belirlenmiştir<sup>40</sup> (Fig. 2).

<sup>28</sup> Nekropolis ile ilgili çalışmalar için bk. Korkmaz & Gürman 2011, 71-96; Atila *et al.* 2015, 13-27; Atila 2019, 121-131.

<sup>29</sup> Korkmaz & Gürman 2011, 73.

<sup>30</sup> Korkmaz & Gürman 2011, 74. Doğu Nekropolisi mezarları üzerine yapılan bir çalışmada Habaş Nekropolisi'nden bulunan bir kremasyon mezar, MÖ VIII. yüzyıl üçüncü çeyreğine tarihlendirilmiştir. Bu bulgu, söz konusu mezarın nekropolis içerisindeki en erken mezar olduğunu göstermektedir. Bk. Atila 2019, 129.

<sup>31</sup> Atila *et al.* 2015, 19.

<sup>32</sup> Atıcı & Karakaş 2013, 229-242; Ürkmez 2014, 337-381; Ürkmez 2016, 156-187.

<sup>33</sup> Bu isimlendirme, araştırmacı tarafından basit inhumasyon mezarlar için kullanılmıştır. Ürkmez 2014, 346.

<sup>34</sup> Atıcı & Karakaş 2013, 229.

<sup>35</sup> Ürkmez 2014, 354; Ürkmez 2016, 180.

<sup>36</sup> Samurlu 877 parselde bulunan tek çocuk gömüsü, kontekstinden gelen kantharos ve lagynoslarla birlikte MÖ III. ve MÖ II. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Bk. Ürkmez 2014, 352. Samurlu 879'daki parselde ise ikisi çatı kiremidi, biri çömlek mezar olmak üzere üç mezar tespit edilmiştir. Mezarların ayrıntıları için bk. Ürkmez 2016, 168, 178-180.

<sup>37</sup> La Marca 2011, 368-369.

<sup>38</sup> Belli aralıklarla devam eden Batı Liman Nekropolisi çalışmalarında kesin mezar sayısı yayınlanmış örnekler paralelinde net değildir. Yalnızca 2011 yılında yapılan çalışmaların sonucu ile ilgili istatistiksel veriler söz konusudur. Konak & Selçuk 2012, 185-198.

<sup>39</sup> Dinçarslan 2017, 86.

<sup>40</sup> Batı Liman Nekropolisi'nde ortaya çıkarılan bir grup mezar ve buluntuları ile ilgili çalışma için bk. Foça 2020, 197-210.

Nekropolis, eğimli bir arazide olup, gömüler ana kaya kütlelerinin ya da çok sert kayalı bir zeminin içerisinde yapılmıştır. İncelenen mezarlarla birlikte tespit edilen ve bu çalışmada ele aldığımız M-46 numaralı gömü (Fig. 3), tipolojik bakımdan alanda görülen kireçtaşı plaka kapaklı mezarlar ile çatı kiremidi mezarlardan ayrılmaktadır. Uzun kenarlarında birer, kısa kenarında bir adet çatı kiremidi ile mezar teknesi oluşturulmuş, başın verildiği doğu kısmı ana kayaya dayandırılmıştır. Genel anlamda bir sanduka formuna sahip teknenin üzeri bir taş plaka ile örtülmüştür ancak mezar kapağı kırıklar halinde tespit edilmiştir. Ölen çocuk birey, inhumasyon geleneği uygulanarak, ana kaya üzerine sırt üstü yatırılmıştır. Bireyin iskeleti kısmen korunmuş, yalnızca kafatası sağlam olarak bulunmuştur.



Fig. 1. Batı Liman Nekropolis (1205 Parsel) Genel Görünümü

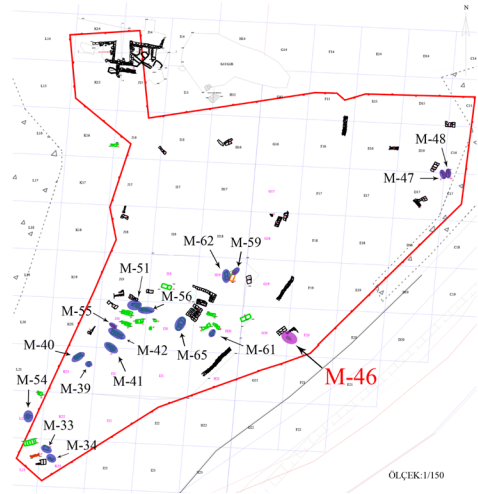


Fig. 2. Batı Liman 1205 Parsel Planı, M-46 Konumu

### Mezar Buluntuları

Sanayinin gelişimi ile birlikte, modern dünyada yeniden şekillenen sınıflar, süreç içerisinde oyuncakları birer eğitim aracı haline dönüştürmüştür. Peki, eski toplumlar için bir zanaat ürünü olan oyuncaklar bir eğlence ya da oyalama aracı olmanın dışında hangi amaçlar için kullanılıyordu? Hellen Dünyası'nda çocukların günlük yaşamda vakit geçirdiği nesnelerin başında oyuncaklar gelmekteydi. Aynı zamanda sadece oyuncaklar değil, Hellen toplumlarında çocukların kullandığı oyun aktiviteleri de çeşitlilik göstermekteydi<sup>41</sup>. Bir oyun nesnesi olmasının yanında, çocuk mezarlarına bırakılan oyuncakları birçok mezar kontekstinde görmekteyiz. Bunun yanı sıra oyuncakların tanrı ve tanrıçalara sunu olarak bırakıldığı da bilinmektedir<sup>42</sup>. Lekythos, khouş gibi formların üzerinde betimlenen günlük yaşam sahnelerinde, arabalar ve hayvanlar, çocuklara atfedilen işaretler ve simgeler olarak göze

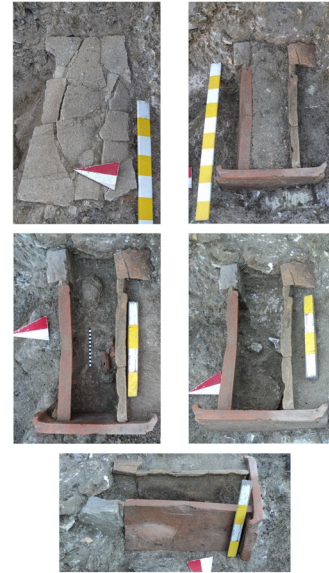


Fig. 3. M-46 Numaralı Mezar

<sup>41</sup> Antik kaynaklarından aktarılan bilgiler doğrultusunda çocukların yetişkinleri taklit eden roller seçtiği bilinmektedir. Fiziğe dayalı gruplar halinde oynanan oyunlar da bir başka kategoridir. Bk. Layne 2008, 34.

<sup>42</sup> Artemis ve Hermes'e sunulan pişmiş toprak hayvan figürinleri bu durumla ilintilidir. Bk. Golden 1990, 46.

çarpılmaktadır<sup>43</sup>. Bu bağlamda, pişmiş topraktan yapılan figürinlerin, birer oyun aracı olarak çocuklar tarafından kullanıldığı ifade edilebilir. Bu grup arasında yer alan, çalışmamızın da konusunu oluşturan hayvan figürinlerine çocuklar tarafından çeşitli anlamlar yüklenmiştir<sup>44</sup>. Hayvan figürinleri çocukların arkadaşları, oyunlarda oyun dostları ve onların koruyucusu olarak sembolize edilmektedir. Bunun yanı sıra kutsal alanlarda, kurban edilen hayvanların yerine bu tip hayvan figürinlerinin de sunulduğunu belirtmeliyiz<sup>45</sup>. Ölü gömme gelenekleri açısından baktığımızda ise bu tarz gömü hediyelerinin mezarlara bırakılması, yer altı (Hades) ile ilişkilendirilmesine bir kanıt olarak değerlendirilmektedir<sup>46</sup>. Çalışmamızın konusunu oluşturan M-46 mezar kontekstinde, içerisine gömü hediyesi olarak bırakılan ve oyuncak olarak değerlendirdiğimiz dört adet hayvan figürünü ile bir adet çingirak ele geçmiştir. Gömü hediyelerinin hepsi ölen bireyin sağ ve sol tarafına, kollarının yanına ve üstüne yerleştirilmiştir.



Fig. 4. Pişmiş Toprak Çingirak (Kat. No. 1)

#### Çingirak (Kat. No. 1, Fig. 4)

Antikçağda, yetişkinlerin çocuklar için kullandığı ya da çocukların kendi kendine oynadığı ve beğendiği oyuncaklara baktığımızda en çok tercih edilenlerden biri şüphesiz çingiraklardır<sup>47</sup>. Bu tip bir oyuncağın, bebekler ve 2-3 yaşına kadar gelmiş çocuklar için uyarıcı, harekete geçiren etkisi günümüzde olduğu gibi her dönem için aynı olmalıydı<sup>48</sup>. Tutma kısmı elle kavranabilen çingirakların, sallama kısmı ise ses çıkarmaya uygun olarak armudi, yuvarlak,

vb. formlarda olabilmektedir<sup>49</sup>. Standart biçimin yanı sıra hayvan şeklinde yapılmış örnekler de bilinmektedir<sup>50</sup>. Nadir olarak da olsa biberon şeklinde yapılmış çingiraklar kaydedilmiştir<sup>51</sup>. Çalışmada incelediğimiz çingirak, gömünün sağ kolu yanından ele geçerken, dikdörtgen formlu olup, üst kısmı mezar stellerinde görülen alınlık biçiminde yapılmıştır. Gömü hediyesinin üzerinde sırt üstü uzanmış, başını yastığa koymuş bir erkek çocuk figürü görülmektedir. Vücudunun tamamı çıplak olup, yalnızca başında bir şapka (pilos) tasvir edilmiştir. Figürin sol kolu dirsekten kırılarak göbek üzerinde, sağ bacak ise dizden kırılarak gösterilmiştir. Anatomik detaylar göğüs ve göbek için ayrıntılı verilmeye

<sup>43</sup> Kallintzi & Papainikomou 2006, 482.

<sup>44</sup> Dasen 2011, 311.

<sup>45</sup> Kallintzi & Papainikomou 2006, 483.

<sup>46</sup> Tssetskhladze & Vashakidze 1994, 116.

<sup>47</sup> Aristoteles (*pol.* VIII. 1340b) de çingirakların küçük çocuklar için uygun bir araç olduğunu söylemektedir.

<sup>48</sup> Yüksek bir bebek sandalyesinde oturan ve yeni yürümeye başlayan bir çocuk figürü, MÖ 440-430'a tarihlendirilen khous üzerinde tasvir edilmiştir. Figür elinde bir çingirak tutmaktadır. Bk. Dasen 2012, 12, fig. 1.

<sup>49</sup> Atina'da Klasik Dönem'e tarihlendirilen bir mezara gömü hediyesi olarak bırakılan lobut biçimindeki çingirak için bk. Sommer & Sommer 2017, 345, fig. 1.

<sup>50</sup> MÖ IV. yüzyıla tarihlendirilen, Kıbrıs buluntusu domuz biçimli çingirak için bk. Sommer 2011, 146-147, fig. 2.

<sup>51</sup> Bunlardan biri, Atina'da bulunan ve x-ray yöntemiyle içinde sallanan boncuğu tespit edilen pişmiş toprak biberondur. Söz konusu örnek için bk. Noble 1972, 438, pl. 95, figs. 3-4.

çalışılmıştır. Elle kavranabilen çingırağın içerisinde sallandığında ses çıkaran pişmiş topraktan yapılmış yuvarlak bir topçuk (boncuk) vardır<sup>52</sup>. Arkasında yer alan küçük delik pişirme sırasında havalanması aynı zamanda daha yüksek ses ve yankı elde etmek amacıyla yapılmış olmalıdır. İncelediğimiz çingırağın tasvir olarak en yakın örneğini Rodos'ta, inhumasyon bir çocuk mezarında görmekteyiz. Rodos buluntusu alınlık, yastık ve figürün uzanış şekli itibariyle yakınlık göstermektedir fakat bacakların ve kolların duruşuyla bizim örneğimizden ayrılmaktadır. Baş kırık olduğu için net bir şey söylemek mümkün değildir<sup>53</sup>. Karşılaştırabileceğimiz diğer buluntu ise İstanbul Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı Myrina kökenli üretimdir. Duruşu, uzanışı ve başındaki pilosu ile benzerliğini net izlediğimiz figürünün ayakları farklı olarak düz uzatılmıştır<sup>54</sup>. Lesbos Antissa'da mezar kontekstinden bulunan iyi korunmamış bir örnekte ise bacaklar iki yana açılmıştır<sup>55</sup>. Bu şekilde yapılmış çingırakların, "apotropeik" olarak tanımlanan yani çocukları kötü ruhlardan uzaklaştıran ve kötü büyü etkilisiz hale getiren bir işlevi vardır<sup>56</sup>. Ayrıca bu tip figürinlerin anneliğin koruyuculuğunu üstlenen tanrıçaların kutsal alanlarında da adak olarak verildiğini bilmekteyiz<sup>57</sup>.

### Horoz Figürini (Kat. No. 2, Fig. 5)

Horoz, birçok toplumda evrensel söylemiyle güneş ile bağlantılı olarak, aydınlanmayla sembolize edilmiş bir hayvandır<sup>58</sup>. Horoz, başlıca dört özelliği ile öne çıkmaktadır; kavgacılık, gurur, cinsel arzu ve uyanıklık (açıkgözlülük)<sup>59</sup>. Horozun (*gallus gallinaceus*) Pers Coğrafyası'ndan Hellas'a gelişi, MÖ VII. yüzyıl olarak öne sürülmektedir<sup>60</sup>. Ancak Kerameikos'ta bir çocuk mezarına bırakılan çift şeklindeki horoz figürinleri MÖ



Fig. 5. Pişmiş Toprak Horoz Figürini (Kat. No. 2)

740'a tarihlenmektedir<sup>61</sup>. Tanrı ve tanrıçalarla bağlantısı değerlendirildiğinde, gece-gündüz kavramının vurgulanmasında Ares ile yakından ilişkilidir<sup>62</sup>. Etimolojik olarak değerlendirildiğinde ise Klasik

<sup>52</sup> Bazı çingıraklarda nadirde olsa mercan taşı ve kurt dişinin kullanıldığı bilinmektedir. Pişmiş topraktan ziyade bu materyallerin kullanılması çıkardıkları sesin kötü ruhlardan uzaklaştırdığını düşündürdüğü içindir. Bk. Neils & Oakley 2003, 265.

<sup>53</sup> MÖ V. yüzyıla tarihlendirilen söz konusu benzer için bk. Jacopi 1929, 205, figs. 199-200. Rodos'tan bulunan MÖ V. yüzyıl başlarına tarihlendirilen diğer örnekler için bk. Higgins 1969, 72-73, pl. 30, nos. 155-157.

<sup>54</sup> Winter 1903, 271, no. 4.

<sup>55</sup> Lamb 1931/1932, 67, pl. 25, no. 3.

<sup>56</sup> Bellia 2012, 30.

<sup>57</sup> Bellia 2012, 30.

<sup>58</sup> Ersoy 2000, 462.

<sup>59</sup> Arnott 2007, 17.

<sup>60</sup> Pollard 1977, 88.

<sup>61</sup> Coldstream 2003, 295.

<sup>62</sup> Aphrodite ile yasak ilişkisi olan Ares, Alektryon isimli bir genci kendisine haber vermesi için gözcü olarak kapıya



Dönem'den itibaren “*alektor*” veya “*alektryon*” isimleri horoz için kullanılmaktaydı. Her iki ismin de kökeni, savunmak-savuşturmak eylemi olan “*alekzo*” (ἀλέξω) dan gelmektedir<sup>63</sup>. Ölüm ile bağlantısına bakıldığında horoz, ruhların yol göstericisi (*psykhopompos*) sıfatıyla, ölümlerin öteki dünyaya gitmesinde, orada yeniden doğmasında ve aydınlanmasında rol almaktadır<sup>64</sup>. Horoz figürlerinin mezar kontekstleri içerisinde yer alması çoğunlukla çocuklar için bir oyuncak ve onların evcil hayvanlarıyla vakit geçirdiklerini anımsatan bir nesne olarak yorumlanmıştır<sup>65</sup>. Farklı bir yorumlama da mezara bırakılan bu nesnelerin horoz dövüşü oyunu/sporu ile ilişkilendirilmesidir<sup>66</sup>. Bu aktivite, hem Hellen hem de Roma Dünyası'nda popüler bir oyun/spordur<sup>67</sup>. Horoz kılığında dövüşme, genç erkek bireylerin ergenlikten erkeklığe geçişinde horozun kültürel sembollerinden biri olarak düşünülmektedir<sup>68</sup>. Ares ile ilişkisi bağlamında ibik, mahmuz vs. gibi fiziksel özellikleri hoplitlerin miğfer ve mızraklarına benzetilmektedir<sup>69</sup>. Bu durumun bir sonucu olarak, çocuk mezarlarına bırakılan horoz figürlerini, ergenlikten erkeklığe geçiş yapamayan, bu yortuyu gerçekleştiremeyen ölen bireylerin simgesi olarak açıklanabilir. Son olarak horozun bağlantılı olduğu diğer ölümsüz ise Athena'dır<sup>70</sup>. Çocuk mezarları dışında yetişkin bireylerin mezarlarına da horoz figürlerinin bırakıldığı bilinmektedir<sup>71</sup>. Yetişkinlerin yanı sıra, çocuk bireylerin mezarlarıyla ilişkili sembolize edilen horoz tasvirlerinin varlığını seramikler dışında diğer arkeolojik verilerle de biliyoruz<sup>72</sup>. Çok sık rastlanmasa da bazı genç kız mezarlarına da horoz figürleri bırakılmıştır<sup>73</sup>. M-46 numaralı mezarda bulunan pişmiş toprak horoz figürünü, ölen bireyin sağ kol yanına bırakılmıştır. Bir kaide üzerinde yükselen figürünün ibik, gaga ve kuyruğunda küçük eksiklikler görülmekte olup detaylar, özellikle de kanat ayrıntıları çok net izlene-

---

koymuştur. Bu genç gözcü, şafak doğana kadar Aphrodite ile birlikte olan savaş tanrısını, şafak vaktine yakın uyandırır ve güneş doğduğunda ikisi birlikte ayrılırlar. Ancak, bir gün Alektryon uyuya kalır ve Ares ile Aphrodite'yi birlikte gören Helios, durumu tanrıçanın kocası Hephaistos'a bildirir. İntikam için kolları sıvayan Hephaistos, yatağın içine demirden ağ örer ve her ikisini yakaladıktan sonra yasak aşkı ifşa etmek için Olymposlu tanrıları çağırır. Bu utanç tablosundan sonra, Aphrodite Kıbrıs'a, Ares Trakya'ya kaçar. Alektryon'a haddini bildirmek isteyen Ares, genç gözcüyü yatakta uyuyamasın ve ömrü boyunca güneşin doğuşunu haber verebilsin diye horoza dönüştürür.

<sup>63</sup> Popkin 2012, 220.

<sup>64</sup> Csapo 2006, 16.

<sup>65</sup> Tzanavari 2017, 334.

<sup>66</sup> Huysecom-Haxhi 2009, 594-596.

<sup>67</sup> Aristoph. *Akh.* 165; Ksen. *Symp.* 4.9.

<sup>68</sup> Csapo 2006, 17. Horoz dövüşü sahnesinin canlandırıldığı, MÖ 420'ye tarihlendirilen kırmızı figürlü kalyks kraterin bir yüzünde, annesi ile babasının ortasında savaşçı genç bir birey, diğer yüzünde ise horoz kostümü giymiş iki figür gösterilmiştir. Bk. Boardman 1989, fig. 314.

<sup>69</sup> Csapo 2006/2007, 24.

<sup>70</sup> Paus. VI. 26. 3. Panathenaia amphoralarında horoz figürünün temsili için bk. Popkin 2012, 207-235.

<sup>71</sup> Özer 2016, 5-6.

<sup>72</sup> Smyrna Steli olarak bilinen, horoz ile birlikte tasvir edilen ve Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen mezar steli için bk. Pfuhl & Möbius 1977, taf. 117, no. 804.

<sup>73</sup> Huysecom 2003, 98.

memektedir. Kyme İDÇ Nekropolisi'nde de üçü mezar içerisinden diğeri mezar kontekstleri dışından bulunmuş dört horoz figürini ele geçmiştir<sup>74</sup>. İncelediğimiz M-46 buluntusunu benzer örnekler ile karşılaştırdığımızda, Rodos'ta bulunan ve MÖ V. yüzyıl başına tarihlendirilen horoz figürini nitelik bakımından en yakın olanıdır<sup>75</sup>. Troas'ta Elaious'te (Eleonte) bulunan erken bir figürin, MÖ VI. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmiştir<sup>76</sup>. Olynthos'ta MÖ V. yüzyıla tarihlendirilen horoz figürinleri de benzerlikler göstermektedir<sup>77</sup>. Antandros'ta MÖ V. yüzyıla verilen ve bir çocuk mezarından bulunan horoz figürini de diğer paralel örnek olarak değerlendirilebilir<sup>78</sup>. MÖ III. yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasına tarihlendirilen geç tarihli bir figürin de incelediğimiz örneğe yakındır<sup>79</sup>. Myrina'da daha özenli işlenmiş, ayakları ve tüyleri daha detaylı belirtilmiş bir diğer benzeri de Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir<sup>80</sup>. Kyme Doğu Nekropolisi'nde mezar konteksti içerisinden ele geçen horoz figürini duruş ve ayrıntılarıyla başka bir yakın örnektir<sup>81</sup>.



Fig. 6. Pişmiş Toprak Koç Figürini (Kat. No. 3)

### Koç Figürini (Kat. No. 3, Fig. 6)

Koç, geniş bir coğrafya üzerinden bakıldığında liderliğin, gücün, erkekliğin sembolü iken, en çok Hermes ile olmak üzere her zaman güçlü tanrılar ve tanrıçalarla bağlantılıdır<sup>82</sup>. Bunlardan biri olan Kybele'ye ait kutsal alanlarda, tanrıçaya sunu olarak

<sup>74</sup> Çoklu gömünün görüldüğü ve çocuk iskeletinin tabana yatırıldığı sanduka mezar içerisinden bulunan horoz figürini MÖ III.-MÖ II. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Bk. Küçükgüney & Tunç-Altun 2009, 55, resim 1 c,d. MÖ V.-MÖ IV. yüzyıllara tarihlendirilen bir başka horoz figürini için bk. Küçükgüney & Tunç-Altun 2009, 57. İnhumasyon mezar kontekstinden bulunan, MÖ 350-300 aralığına tarihlendirilen ve amphoriskos ile birlikte görülen horoz figürini için bk. Foça 2018, 146, lev. 2, no. 12. Aynı nekropoliste mezar kontekstleri ile ilişkisi bulunamayan bir başka horoz figürini için bk. Lebe 2013, 57-58, lev. 14, kat. no. 87.

<sup>75</sup> Higgins 1969, 78-79, pls. 34-35, 187-190.

<sup>76</sup> Mollard-Besques 1954, 55, pl. XXXVIII, B 349.

<sup>77</sup> Robinson 1931, 62, pl. 35, no. 352; Robinson 1933, 62, pl. 42, nos. 349-354, 365.

<sup>78</sup> Polat & Polat 2007, 4, resim 18.

<sup>79</sup> Burn & Higgins 2001, 253-254, pl. 137, 2848.

<sup>80</sup> Mollard-Besques 1963, 148, pl.182-b.

<sup>81</sup> Söz konusu horoz figürini MÖ V. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ancak figürin, mezar konteksti içerisinde yer aldığı belirtilen, ayrıntıları verilmeyen unguentarium yardımıyla daha geç bir tarihe, Hellenistik Dönem veya sonrasına (?) verilebilir. Bk. Taşpınar 2019, 110, k. 41, lev. 45. Mezarın ayrıntıları için bk. Taşpınar 2019, 39-40.

<sup>82</sup> Zeus'un haberci tanrısı Hermes'in unvanlarından biri de Kriophoros yani koç taşıyandır. Boiotia Kralı Athamas'ın karısı Nephele öldükten sonra, üvey anneleri Ino tarafından zulme uğrayan Phrixus ve Helle, babaları tarafından kurban edilmeye maruz bırakılırlar. Anneleri Nephele, tanrılardan çocuklarını korumak için altın postlu bir koç göndermelerini diler. Zeus bu çağrıya kulak verir ve altın postlu koçu kurtarıcı olarak gönderir. Paus. 9. 34. 5. Koçu da habercisi Hermes ile gönderir. Apollod. *bibl.* I. IX. 2. Koç, iki çocuğu alarak Anadolu'ya uçar ancak küçük kız Helle, Çanakkale Boğazı'nda aşağıya düşer. Phrixus yoluna devam eder ve koç onu güvenli bir yer olan Kolkhis'e bırakır. Küçük çocuk, en son kendisini kurtaran koçu Zeus'a kurban ederek, altın postu Kolkhis Kralı Aites'e armağan eder.

adanmış koç figürinleri görülmektedir<sup>83</sup>. Antik kaynaklar üzerinden bakıldığında ise koç, kurtarıcı misyonunu yükleyebileceğimiz söylencelerde ön plandadır<sup>84</sup>. Tüm bunlara ek olarak, Attik seramik sahnelerinde kurban edilmiş koç gösterimleri sıklıkla tercih edilmektedir<sup>85</sup>. Mezar içerisinden, hemen pelvis yanından bulunan incelediğimiz figürin, ön ve arka ayaklarını bükerek çömelmiş vaziyette, dikdörtgen ve ince bir kaide üzerinde durmaktadır. Vücudu için anatomik detaylar üzerinde durulmazken, çömelmenin etkisiyle kalça (but) kısmının hareketi verilmiştir. Buluntunun en dikkat çekici kısmı ise spiral şekilde yapılan, ayrıntıların verildiği boynuzlardır. Yüz detayları aşınmalar nedeniyle izlenememektedir. İncelediğimiz koç figürinin en yakın benzerlerini Rodos'ta görmekteyiz. Kamiros Nekropolisi'nde MÖ VI. yüzyıl sonuna tarihlendirilen bir mezardan gelen, başın bir kısmı ve burnu korunamayan benzer ile Ialysos Nekropolisi'nden erken V. yüzyıla tarihlendirilen figürin, duruş itibarıyla karşılaştırılabilir örneklerdir. Ancak iki Rodos örneğinde de baş kısımları daha eğik olarak gözükmemektedir<sup>86</sup>. Pitane'de bulunmuş aynı duruşa sahip benzer bir figürin MÖ VI. yüzyıla tarihlenmektedir<sup>87</sup>.

#### Domuz Figürinleri (Kat. No. 4-5, Fig. 7-8)

Domuz, birçok antik kaynakta, tanrı ve tanrıçalara kurban edilen bir hayvan olarak geçmektedir<sup>88</sup>. Bunun yanı sıra, pişmiş topraktan yapılmış domuz figürinleri, çocukların en çok tercih ettiği oyuncaklardan biridir<sup>89</sup>. Bu duruma ilişkin, Olynthos'ta MÖ V. yüzyıla tarihlendirilen domuz figürinleri için yapılan değerlendirmede, altlarında olan deliklerin üflenmesiyle düdük işleviyle kullanıldığı öne sürülmektedir<sup>90</sup>. Özellikle Olynthos'taki bu figürinlerin çocuk mezarlarında ele geçen bir gömü hediyesi olduğunu söylemeliyiz. Gömüsü yapılan bireyin sol kol yanında bulunan iki domuz figüründen ilki olan 4 numaralı örnek, ayakları üzerinde durmakta olup, parçalar halinde olsa da tümlenmiştir. Yaban domuzu biçimindeki figürinin göz detayları içe çökük olup, burun ve kulak detayları ise sivri yapılmıştır. Sırt kısmında çıkıntısı gövde boyunca iki kulak arasına kadar devam etmektedir. Kuyruk kısmı korunamayan buluntunun dört ayağı sivri yapılmıştır. 5 numaralı ikinci buluntu ise parçalar halinde olup, yarısından itibaren korunmuştur. Burun ve çukur göz yapısı aynı olup, ilk ör-

<sup>83</sup> Naumann 1983, 254.

<sup>84</sup> Odysseus ve arkadaşları, koçların altında saklanarak Kyklopların mağarasından kurtulmuşlardır. Hom. *Od.* IX. 443-463.

<sup>85</sup> Bunlardan biri olan, MÖ 430-420'ye tarihlendirilen, Kleophon Ressamı'nın boyadığı kırmızı figür çan krater üzerinde, bir koç kurban edilmeden önce resmedilmiştir. Bk. Bundryck 2014, 661-662, fig. 2.

<sup>86</sup> Kamiros örneği için bk. Higgins 1969, 76, pl. 33, no. 174. Ialysos için bk. Laurenzi 1936, 188, fig. 179.

<sup>87</sup> Hekimoğlu 2010, 72, kat. no. 77, lev. XXXI.

<sup>88</sup> Eumaios'un tüm tanrılara kurban ettiği yaban domuzu için bk. Hom. *Od.* XIV. 418-424. Odysseus'un Poseidon'a kurban ettiği hayvanlardan biri de boğa ve koyun ile birlikte yaban domuzudur. Hom. *Od.* XI. 131. Domuz kanı aynı zamanda dinsel bir arınma amacıyla da kullanılmış olmalıdır. Paus. V. 16. 8. Demeter kültü ile ilintili kurban edişler için bk. Aristoph. *Ach.* 747. Demeter kült alanlarında diğer hayvanlara nazaran domuz kemiklerinin çok sayıda bulunması bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Bk. Bevan 1985, 70. Korinth, Lesbos ve Ephesos'daki Demeter kült alanlarından domuz kemikleri çok sayıda bulunmuştur. Bk. Ekroth 2017, 27, dn. 43. Korinth'de Demeter Kutsal Alanı'nda adak olarak bırakılmış domuz figürini parçaları ele geçmiştir. Bk. Stroud 1965, 22.

<sup>89</sup> Klein 1932, 10.

<sup>90</sup> Robinson 1952, 244.

neğe göre daha kaba bir görüntüye sahiptir. Bu tipte domuz figürinlerini kesin bir tarih aralığına yerleştirmek, uzun süre benzer formları koruyarak devam etmeleri nedeniyle oldukça zordur. MÖ VI. yüzyıl sonu ile MÖ V. yüzyıl başına tarihlendirilen domuz figürinlerini Rodos<sup>91</sup>, Olynthos<sup>92</sup>, Ionia<sup>93</sup>, Elaious (Trakya)<sup>94</sup> ve Kolkhis (Karadeniz)'de<sup>95</sup> görmekteyiz. Kyme Doğu Nekropolis'i'nde mezar konteksti dışından gelen bir domuz figürünü en yakın benzeridir<sup>96</sup>. İncelediğimiz her iki mezar hediyesinin de yukarıdaki benzerleri dikkate alındığında MÖ V. yüzyıl başlarına ait olduğu açıkça önerilebilir.



Fig. 7. Pişmiş Toprak Domuz Figürünü (Kat. No. 4)

Fig. 8 Pişmiş Toprak Domuz Figürünü (Kat. No. 5)

### Değerlendirme

2000'li yılların başlarından günümüze değin, özellikle kurtarma kazılarıyla birlikte, Kyme Nekropolisleri'yle ilgili çok sayıda arkeolojik veri kaydedilmiştir. Genel olarak bakıldığında yayınlanmış araştırmalar ışığında, Kyme Nekropolisleri'nin yer seçiminde kentin güneyinde ve doğusunda kalan alanlar tercih edilmiştir. Kentin Güney Nekropolis'i'ni oluşturan mezarlık alanlardan biri olan Batı Liman Nekropolis'i, çok geniş bir zaman diliminde kullanılmış, önemli buluntulara sahip bir mezarlık alanıdır<sup>97</sup>. Bu çalışmada incelediğimiz M-46 numaralı çocuk mezarını, hem tipolojisi hem de kontekst içerisinde ele geçen buluntularıyla, tüm Kyme Nekropolisleri'nde özel bir yere koyabiliriz. Yukarıda da aktardığımız üzere, istatistiksel veriler çocuk gömülerinin Kyme Nekropolisleri'nde yoğun olmadığını gözler önüne sermektedir. Bugüne değin Kyme Nekropolisleri'nde tespit edilen 2000'e<sup>98</sup> yakın mezar arasında, çocuk gömülerinin oldukça az olması çocuk ölüm oranının kentte düşük olduğuna, aynı zamanda refah seviyesinin yüksek olmasına işaret etmektedir. Tipolojik olarak mezarı değerlendirdiğimizde, pişmiş toprak çatı kiremitleriyle oluşturulan sanduka formu mezar, Kyme Nekropolisleri'nde bugüne değin yayınlanmış mezarlarla karşılaştırıldığında ünik bir gömü olarak gözükmektedir. Ölen birey için paleoantropolojik analiz sonucuna ulaşamamıştır ancak, kemik yapısı ve neredeyse yetişkin bir bireyin kafatasına yakın boyutları, bireyin ergen bir erkek olduğunu düşündürmektedir. Mezar kontekstini değerlendirdiğimizde ise yukarıda ayrıntılarıyla anlattığımız koç, domuz ve horozdan oluşan hayvan figürinleri ile çingirak üzerinden birtakım yorumlamalar yapmamız

<sup>91</sup> Jacopi 1931, figs. 108, 110; Jacopi 1932, fig. 220; Higgins 1969, 78, pl. 33, no. 182 (Rodos MÖ V. yüzyıl başları).

<sup>92</sup> Robinson 1952, 244-259, pls. 100-105.

<sup>93</sup> Leyenaar-Plaisier 1979, 74, pl. 25, no. 146 (Ionia MÖ V. yüzyıl başı).

<sup>94</sup> Mollard-Besques 1954, 48, pl. XXXIII, B 307.

<sup>95</sup> Tsetschladze & Vashakidze 1994, fig. 3, no. 4.

<sup>96</sup> MÖ V. ve MÖ IV. yüzyıla tarihlendirilen buluntu için bk. Taşpınar 2019, 109, k. 40, lev. 45.

<sup>97</sup> Ekip üyesi olarak yer aldığımız, 2010-2013 yılları arasında gerçekleştirilen Batı Liman Nekropolis'i kazı çalışmalarında Arkaik, Klasik ve Hellenistik Döneme ait mezarlar ile mezar kontekstleri tespit edilmiştir.

<sup>98</sup> Bu rakamlar yayınlanmış alanlardan elde edilen yaklaşık bir veridir.

mümkündür. Öncelikle horozun simgesel anlamına baktığımızda, bu nesnenin mezarlara bırakılması öteki dünya yolculuğunda ölen çocuklara rehberlik yapması olarak yorumlanabilir. Horoz dövüşü/sporu yortusu üzerinden değerlendirdiğimizde, özellikle bireyin ergenlikten erkeklığe geçişte bu ritüeli gerçekleştirememiş olmasına dayanarak, ki kemik yapısını ve kafatası boyutunu kanıt göstererek, bu figürinin mezara sembolik olarak bırakıldığı söylenebilir. Koç figürünü içirse erkeklığı sembolize etmesi üzerinden bir yorumlamanın yanı sıra, kurtarıcı göreviyle öteki dünyada ölen bireye yardım etmesi, ona rehberlik etmesi çıkarımında bulunulabilir. Hayvan figürinleri arasındaki domuz figürünü için ise kurban ritüeli ile özellikle anne üzerinden Demeter kültüyle bağlantılı olarak ilişkilendirilebilir. Son olarak değerlendireceğimiz mezar hediyesi olan çingirak ise içerisindeki boncuğun çıkardığı sesin yardımıyla, kötü ruhları ölen bireyden uzak tutan bir araç olarak açıklanabilir. Yukarıda her bir gömü hediyesini için yaptığımız yorumlamanın yanında, bu figürinlerin birer oyuncak olduğundan da yola çıkarak, bu oyuncakların öteki dünya yolculuğunda ölen bireye arkadaşlık yapması için bırakıldığını da ifade edebiliriz. Bu yolculukta ya da öteki dünyada onlarla oynayarak vakit geçirebilecekleri nesnelere yorumlanabilir Mezarın tarihlendirmesine baktığımızda, karşılaştığımız paralel örnekler MÖ V. yüzyılı işaret etmektedir<sup>99</sup>. Ancak bu tip figürinlerin uzun süre benzer formlar içerisinde üretilmesi stil kritik bağlamında kesin bir tarih vermemizi zorlaştırmaktadır. İncelediğimiz beş figürinin üzerinden Kyme koroplastığında baskın bir üretim geleneğinden bahsetmek mümkün mü? diye sordığımızda ise bazı çıkarımlar söz konusu olabilir. Aiolis'te pişmiş toprak figürin üretiminde özellikle Hellenistik Dönem'de Myrina'nın liderlik ettiğini biliyoruz. Ancak MÖ V. yüzyılda bilhassa nekropolislerden çok sayıda kourotraphos ve tapınak oğlanı figürinlerinin ele geçmesi Hellenistik Dönem öncesinde baskın bir üretimin Kyme'de olabileceğine güçlü bir dayanak oluşturabilir. Özetle, bu çalışmada değerlendirdiğimiz çocuk mezarı, Kyme Nekropolisleri'nde sınırlı sayıda bulunan çocuk gömülerinin geniş bir kapsamda ele alınması için başlangıç olarak düşünülmelidir. İlerleyen yıllarda kazılmış ve kazılacak nekropolislerin yayınlanması ile Kyme'de çocuk gömü geleneği üzerine söyleyeceklerimiz daha da netleşecektir.

---

<sup>99</sup> M-46 numaralı mezarın bulunduğu Batı Liman Nekropolisi'nde, MÖ V. yüzyıla tarihlendirilen gömüler görülmektedir. Foça 2020, 203-207.

## Katalog

### Kat. No.: 1

Adı : Çıngırak

Kazı Envanter No: BTL 2011/28

Buluntu Yeri: F-20 Plankaresi, M-46 içi

Seviye: 26.15 m.

Ölçüleri: h: 10,6 cm, G: 3 cm

Yapım Tekniği: Kalıp yapımı

Hamur Rengi: 7,5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

Katkı: Kum, mika.

Tanım: Sırt üstü uzanmış, çıplak erkek çocuk. Çocuğun başında konik bir şapka (pilos) vardır ve yastığa yatırılmış şekilde tasvir edilmiştir. Göğüs hafif dışarıda ve göbük şişkindir. Sağ kol yana doğru uzatılmış, sol kol ise dirsekten kıvrılarak göbük üstüne konulmuştur. Sol bacak cepheden, sağ bacak ise diz kısmından kıvrılmış şekildedir. Yatak olarak tasarlanan kalıp, başucu ve ayakucu üçgen alınlık şeklinde profilendirilmiştir. Arka yüz oval yapılmıştır. İçinde ise muhtemelen pişmiş topraktan yapılmış bir topçuk (boncuk) vardır. Parçalar halinde ele geçen buluntunun restorasyonu yapılmıştır.

### Kat. No.: 2

Adı : Horoz Figürini

Kazı Envanter No: BTL 2011/28

Buluntu Yeri: F-20 Plankaresi, M-46 içi

Ölçüleri: h: 9,6 cm G: 8,4 cm

Yapım Tekniği: Kalıp yapımı

Hamur Rengi: 5 YR 7/8 (Reddish Yellow)

Katkı: Kum, mika.

Tanım: Kaide üzerinde yükselen horoz figürünü. Kaidenin yarısı, kuyruk kısmı, gövde altı eksiktir. Gaga ve ibik detayları verilmiştir. Kalın boyunlu figürünün kuyruğu kalkıktır. Parçalar halinde ele geçen buluntunun restorasyonu yapılmıştır.

### Kat. No.: 3

Adı : Koç Figürünü

Kazı Envanter No: BTL 2011/28

Buluntu Yeri: F-20 Plankaresi, M-46 içi

Ölçüleri: h: 7,3 cm G: 9,9 cm

Yapım Tekniği : Kalıp yapımı

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

Katkı: Kum, mika.

Tanım: Oturmuş koç figürünü. Baş kısmı  $\frac{3}{4}$  sağa dönüktür. Uzun burun ve sağında korunan spiral şeklindeki iç içe geçen boynuzlar gösterilmiştir. Boyun kısmı kalın olup, oturmasıyla ortaya çıkan anatomik detaylar üzerinde durulmuştur. Belirgin gözükmese de figürün, ayakları üzerine oturmuştur. Parçalar halinde ele geçen buluntunun restorasyonu yapılmıştır.

### Kat. No.: 4

Adı: Domuz

Kazı Envanter No: BTL 2011/28

Buluntu Yeri: F-20 Plankaresi, M-46 içi

Ölçüleri: h: 5,9 cm G: 11,6 cm

Yapım Tekniği: Kalıp yapımı

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

Katkı: Az miktarda kum ve mika.

Tanım: Ayakta duran domuz figürünü. Gövdenin üstü ve ön sağ ayak kırıktır. Yukarı kalkık uzun burun kısmı ve sivri üçgen biçimli kulakların ayrıntılı verilmiştir. Ayaklar sivri yapılmıştır. Gövde üzerinde anatomik detaylar belirgin olup, üst kısımda arkasından iki kulak arasına devam eden tüy kısmı çıkıntıyla verilmiştir. Parçalar halinde ele geçen buluntunun restorasyonu yapılmıştır.

### Kat. No.: 5

Adı : Domuz

Kazı Envanter No: BTL 2011/28

Buluntu Yeri: F-20 Plankaresi, M-46 içi

Ölçüleri: h: 4,6 cm G: 7,2 cm (Korunan)

Yapım Tekniği : Kalıp yapımı

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

Katkı: Az miktarda kum ve mika.

Tanım: Kat. No. 4 benzeri. Ayakta duran domuz figürünü. Gövdenin yarısı, baş ve ön sağ ayağı korunmuştur. Yukarı kalkık burun kısmı uzun, göz kısımları çukur verilmiştir. Parçalar halinde ele geçen buluntunun restorasyonu yapılmıştır.

## BİBLİYOGRAFYA

- Arnott W. G. 2007, *Birds in the Ancient World From A to Z*. London – New York.
- Atıcı M. & Karakaş G. 2013, “Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli, Aliğa İlçesi, Samurlu Köyü, 877 ve 879 Parsel)”. 22. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. Adana, 14-17 Kasım 2013. Ankara, 229-242.
- Atila C., E. Korkmaz & B. Gürman 2015, “Kyme Doğu Nekropolü Mezar Tipleri”. Eds. E. Okan & C. Atila, *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan – Studies in Honour of Ömer Özyiğit*. İstanbul, 13-27.
- Atila C. 2019, “Eastern Necropolis Of Cyme: Transition From Cremation to Inhumation and Grave Types”. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 19/1, 121-131.
- Bellia A. 2012, *Strumenti Musicali e Oggetti Sonori Nell'Italia Meridionale e in Sicilia (VI-III Sec. A.C.)*. Aglaia IV. Lucca.
- Bevan E. 1985, *Representations of Animals in Sanctuaries of Artemis and of Other Olympian Deities*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Edinburgh. Edinburgh.
- Boardman J. 1989, *Athenian Red Figure Vases: The Classical Period*. London.
- Bundrick S. D. 2014, “Selling Sacrifice on Classical Athenian Vases”. *Hesperia* 83/4, 653-708.
- Burkert W. 1983, *Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. Los Angeles.
- Burn L. & Higgins R. 2001, *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum III*. London.
- Coldstream J. N. 2003, *Geometric Greece 900-700 BC*. London – New York.
- Csapo E. 2006, “Cockfights, Contradictions, and the Mythopoeics of Ancient Greek Culture”. *Arts: the Proceedings of the Sydney University Arts Association* 28, 9-41.
- Csapo E. 2006/2007, “The Cultural Poetics of the Greek Cockfight”. *The Australian Archaeological Institute at Athens Bulletin* 4, 20-37.
- Dasen V. 2011, “Childbirth and Infancy in Greek and Roman Antiquity”. Ed. B. Rawson, *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*. Chichester, 291-314.
- Dasen V. 2012, “Cherchez l'enfant! La question de l'identité à partir du matériel funéraire”. Eds. A. Hermary – C. Dubois, *L'enfant et la mort dans l'Antiquité III. Le matériel associé aux tombes d'enfants*. Actes de la table ronde internationale organisée à la Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme (MMSH). d'Aix-en-Provence, 20-22 janvier 2011. Paris/Aix-en-Provence, 9-22.
- Diñarslan S. 2017, *İzmir Demir Çelik Limanı ve Batılımanı İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Ekroth G. 2017, “Bare Bones: Zooarchaeology and Greek Sacrifice”. Eds. S. Hitch & I. Rutherford, *Animal Sacrifice in the Ancient Greek World*. Cambridge, 15-47.
- Ersoy N. 2000, *Semboller ve Yorumları*. İstanbul.
- Foça S. 2011, *İzmir İli Aliğa İlçesi Kendirci Mevkii İDÇ Liman Kurtarma Kazısında Ortaya Çıkarılan Bir Grup Mezarın İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Foça S. 2018, “Kyme İDÇ Nekropolisi'nden Bir Grup Mezar”. *ADerg* XXIII, 141-162.
- Foça S. 2020, “Kyme (Aiolis) Batı Liman Nekropolisi'nden Klasik ve Hellenistik Dönem Mezarlar”. *TUBA-AR* 27, 195-215.
- Garland R. 1985, *The Greek Way of Death*. New York.
- Golden M. 1990, *Children and Childhood in Classical Athens*. Baltimore – London.
- Gören E. 2014, “Klasik Atina'da Ad(landırman)ın Ritüel Bağlamı: Amphidromia”. Eds. A. V. Çelgin & N. E. Akyürek Şahin, *Eski Çağ Yazıları* 6, Akron 8. İstanbul, 17-42.
- Hekimoğlu H. A. 2010, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Pitane Pişmiş Toprak Figürinleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi. Muğla.
- Higgins R. A. 1969, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British*

- Museum, Greek 730-330 B.C.* I. London.
- Huysecom S. 2003, "Terres Cuites Animales Dans Les Nécropoles Grecques Archaiques et Classiques du Bassin Méditerranéen". Eds. B. Gratiën & A. Müller & D. Parayre, *Figurines Animales Des Mondes Anciens – Animal Figurines in Antiquity*, Anthropozoologica 38, Actes de la journée organisée par l'Institut des Sciences de l'Antiquité de l'Université de Charles de Gaule – Lille 3 Villeneuve d'Ascq, 8 juin 2002. Paris, 91-103.
- Huysecom-Haxhi S. 2009, *Les figurines en terre cuite de l'Artémision de Thasos: Artisanat et piété populaire à l'époque de l'archaïsme mûr et récent. Études Thasiennes XXI*. Paris.
- İdil V. 1989, "Aiolya'da Kyme Antik Kenti'nde Yapılan Yeni Kazılar". *Bellekten* 53, 506-523.
- İren K. 2008, "The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on the New Finds". Eds. İ. Delemen, S. Çokay-Kepçe, A. Özdzıbay & Ö. Turak, *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağamı, Euergetes II*. Antalya, 613-637.
- Jacopi G. 1929, *Scavi Nella Necropoli Di Jalisso 1924-1928. Clara Rhodos III*. Rodi.
- Jacopi G. 1931, *Scavi Nelle Necropoli Camiresi 1929-1930. Clara Rhodos IV*. Rodi.
- Jacopi G. 1932, *Esplorazione Archeologica Di Camiro II. Clara Rhodos VI-VII, Part I*. Rodi.
- Jenkins I. 1993, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*. Çev: H. Malay, İstanbul.
- Kallintzi K. & Papaikonomou I. D. 2006, "A Methodical Approach to Funeral Goods Offered to Children in Ancient Abdera". Eds. C. C. Mattusch & A. A. Donohue & A. Brauer, *Proceedings of the XVIth International Congress of Classical Archaeology*. Boston, 23-26 August 2003. Oxford, 480-484.
- Klein A. E. 1932, *Child Life in Greek Art*. New York.
- Konak S. & Selçuk T. 2012, "Batı Liman 1205 Parsel Kurtarma Kazısı 2011". *21. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. Marmaris, 01-05 Nisan 2012. Ankara, 185-198.
- Korkmaz E. & Gürman B. 2012, "İzmir İli, Aliğa İlçesi, Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı". *20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. Bodrum, 25-29 Nisan 2011. Ankara, 71-96.
- Küçükgüney Z. & Tunç-Altun P. 2009, "İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir İli, Aliğa İlçesi, Çakmaklı Köyü, Kendirci Mevkii 613 ve 68 Parsellere Ait)". *17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. Side, 28 Nisan-1 Mayıs 2008. Ankara, 53-74.
- La Marca A. 2010, "Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları". *31. Kazı Sonuçları Toplantısı* 4. Cilt. Denizli, 25-29 Mayıs 2009. Ankara, 397-416.
- La Marca A. 2011, "Kyme 2009 Yılı Kazıları". *KST XXXII/4*, 368-381.
- Lamb W. 1931/1932, "Antissa". *BSA* 32, 41-67.
- Laurenzi L. 1936, *Necropoli Ialiese. Clara Rhodos VIII*. Bergamo.
- Layne J. M. 2008, *The Enculturative Function of Toys and Games in Ancient Greece and Rome*. Unpublished Master's Thesis, University of Maryland. Maryland.
- Lebe F. 2013, *İDÇ Nekropol'ünde 2009-2011 Yılları Arasında Mezar Dışından Gelen Figürinler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Leyenaar-Plaisier P. G. 1979, *Les Terres Cuites Grecques et Romaines, Catalogue de la Collection du Musée National des Antiquités à Leiden III*. Leiden.
- Mollard-Besques S. 1954, *Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre-Cuite Grecs Étrusques et Romains I, Epoques Préhellenique, Géométrique, Archaique et Classique*. Paris.
- Mollard-Besques S. 1963, *Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre-Cuite Grecs et Romains; II, Myrina. Musée du Louvre et Collections des Universités de France*. Paris.



- Naumann F. 1983, *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst. Istanbuler Mitteilungen* 28. Tübingen.
- Neils J. & Oakley J. F. 2003, *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the Classical Past*. New Haven – London.
- Noble J. V. 1972, “An Unusual Attic Baby Feeder”. *AJA* 76/4, 437-438.
- Özer E. 2016, “Aizanoi'dan Horozlu Mezar”. *Art-Sanat* 5, 1-24.
- Pfuhl E. & Möbius H. 1977, *Die Ostgriechischen Grabreliefs I-II*. Mainz am Rhein: Von Zabern.
- Polat G. & Polat Y. 2007, “Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu”. *ADerg* IX, 1-20.
- Pollard J. 1977, *Birds in Greek Life and Myth*. London.
- Popkin M. L. 2012, “Roosters, Columns, and Athena on Early Panathenaic Prize Amphoras Symbols of a New Athenian Identity”. *Hesperia* 81/2, 207-235.
- Reinach S. 1886, “Deux teres-Cuites de Cymé”. *BCH* 10, 492-500.
- Robinson D. M. 1931, *The Terra-Cottas Found in Olynthus Found in 1928. Olynthos IV*. Baltimore.
- Robinson D. M. 1933, *The Terra-Cottas Found in Olynthus Found in 1931. Olynthos VII*. Baltimore.
- Robinson D. M. 1952, *Terracottas, Lamps and Coins found in 1934 and 1938. Olynthos XIV*. Baltimore.
- Smith H. R. W. 1943, *CVA. San Fransisco I*. Cambridge.
- Sommer M. S. 2011, “Toys, Play and Swaddling: Indications of Early Childhood in Ancient Greece”. Ed. F. Fahlander, *Spåren av de Små: Arkeologiska Perspektiv på Barn och Barndom*. Stockholm, 145-159.
- Sommer M. & Sommer D. 2017, “Archaeology and Developmental Psychology A Brief Survey of Ancient Athenian Toys”. *American Journal of Play* 9, 341-355.
- Stroud R. S. 1965, “The Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth Preliminary Report I: 1961-1962”. *Hesperia* 34/1, 1-24.
- Sudano F. 2015, “Kyme of Aeolis. Excavations in the Necropolis (2007-2008): Preliminary Data”. Eds. P. M. Militello & H. Öniz, *SOMA 2011. Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology*. Vol. I. *BAR IntSer* 2695(I). Catania, 3-5 March 2011. Oxford, 431-433.
- Taşpınar P. 2019, *Kyme Doğu Nekropolü (Habaş Kurtarma Kazısı 2010-2011 Yılı) Figürinleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın.
- Tsetschladze G. R. & Vashakidze N. 1994, “Terracotta Figures of Animals from Colchis”. *Dialogues d'histoire Ancienne* 20/1, 109-125.
- Tzanavari K. 2017, “Polychromy, A Decorative Technique of Coroplastic Art”. Eds. P. Adam-Veleni, A. Koukouvou, O. Palli, E. Stefani & E. Zografou, *Figurines: A Microcosmos of Clay*. Thessaloniki, 53-55.
- Ünlü A & Özsaygı M. 2007, “İzmir İli, Aliğa İlçesi, Gümrük Binası Sondaj Kazısı”. *XV. Müze Kazıları ve Kurtarma Sempozyumu*. Alanya, 24-26 Nisan 2006. Ankara, 13-24.
- Ürkmöz Ö. 2014, “Aiolis Kymesi'nden Samurlu 877 Nekropolisi”. *CollAn* XIII, 337-381.
- Ürkmöz Ö. 2016, “Aiolis Kymesi'nden Samurlu 879 Nekropolisi”. *CollAn* 15, 156-187.
- Vernant J. P. 1963, “Hestia-Hermès. Sur l'expression religieuse de l'espace et du mouvement chez les Grecs”. *L'Homme: Revue française d'anthropologie* 3/3, 12-50.
- Winter F. 1903, *Die Typen der Figurlichen Terrakotten III*. Berlin – Stuttgart.
- Young R. S. 1951, “Sepulturae Intra Urbem”. *Hesperia* 20/2, 67-134.